

**ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΣΕΙΡΑ ΤΩΝ ΟΡΩΝ
ΣΤΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ***

ΕΙΡΗΝΗ ΦΙΛΙΠΠΑΚΗ — WARBURTON

This study presents evidence that in Modern Greek the basic order of parts in the sentence is Verb-Subject-Object, not Subject-Verb-Object, as other linguistic analyses have accepted. In turn, I maintain that the series Subject-Verb-Object, like other variations in the order of parts, is the result of pragmatic rules.

Γλωσσολογικές αναλύσεις τῆς Νέας Ἑλληνικῆς γενικά θεωροῦν δεδομένο ὅτι ἡ βασική σειρά τῶν ὀρων στήν πρόταση εἶναι Ἵποκείμενο - Ρῆμα - Ἐντικείμενο (ΥΡΑ) (πβ. Greenberg 1962), ὅπως παρουσιάζονται στό παράδειγμα 1:

1. ὁ Γιάννης φίλησε τή Μαρία.

Στή χρήση τῆς γλώσσας ὁμως παρατηροῦμε διάφορες παραλλαγές στή διάταξη, ὅπως δείχνουν τὰ παραδείγματα 2-4, πού ἔρχονται σέ ἀνοιχτή σύγκρουση μέ τή σειρά ΥΡΑ:

2. Φίλησε ὁ Γιάννης τή Μαρία.

3. Τή Μαρία φίλησε ὁ Γιάννης.

4. Φίλησε τή Μαρία ὁ Γιάννης.

Τέτοιου εἴδους παραλλαγές μποροῦν πολὺ εὐκόλα νά ὀδηγήσουν, κι ἔχει συμβεῖ αὐτό, σέ μιὰ δευτέρη θέση: ὅτι δηλ. ἐνῶ ἡ σειρά στή βαθιά δομή τῆς γλώσσας εἶναι ΥΡΑ, στήν ἐπιφανειακή τῆς δομή οἱ ὀροι τῆς πρότασης ἔχουν ἐλεύθερη σειρά.

Σκοπός μου στή συνέχεια εἶναι νά ἐξετάσω κριτικά καί τίς δύο θέσεις. Θά παρουσιάσω ἐπιχειρήματα πού ὀδηγοῦν στό συμπέρασμα ὅτι ἡ σειρά ΥΡΑ δέν εἶναι ἡ βασική συντακτική σειρά, ἀλλά ἀποτέλεσμα ἐφαρμογῆς τοῦ κανόνα Ἵθεματοποίηση τοῦ ὑποκειμένου᾽ πού ἐξυπηρετεῖ καθαρά πρᾶγματολογικές διακρίσεις. Ἐπό τήν ἐξέταση μιᾶς σειράς παραδειγμάτων ἐλπίζω ἐπίσης νά φανεῖ ὅτι ἡ ποικιλία στή διάταξη τῶν ὀρων πού ἐμφανίζονται οἱ πρότασεις 1 - 4 δέν εἶναι ἐλεύθερη, ἀλλά ὑπόκειται σέ κανόνες πρᾶγματολογικούς.

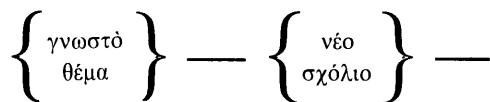
Ἐπειδή ἡ συζήτηση πού ἀκολουθεῖ προϋποθέτει γνώση τῶν ὀρων Ἵπρᾶγματολογική

* Θέλω νά εὐχαριστήσω ἐδῶ τὸ Γιάννη Βελοῦδη γιά τίς συζητήσεις πού εἶχε μαζί μου πάνω στά προβλήματα αὐτῆς τῆς ἐργασίας. Σ' αὐτὸν ὀφείλω τήν παρατήρηση γιά τὸν ὀριστολογικὸ ποσοτικὸ δείκτη *κανεῖς* (σσ. 105).

ἀνάλυση' ἢ 'πραγματολογικό ἐπίπεδο' θά ἀρχίσω μέ μιὰ σύντομη ἀπόδοση τοῦ περιεχομένου τους. Μέ τίς φράσεις 'πραγματολογικό ἐπίπεδο' καί 'πραγματολογική ἀνάλυση' προσπαθῶ νά ἀποδώσω τήν ἔννοια τοῦ ὄρου 'Functional Sentence Perspective' (FSP) τῆς Λειτουργικῆς θεωρίας τῆς Σχολῆς τῆς Πράγας. Ἡ θεωρία αὐτή ξεκίνησε μέ τόν V. Mathesius γύρω στό 1930 καί ἐξακολουθεῖ νά συγκεντρώνει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν γλωσσολόγων μέχρι σήμερα.¹ Ἐχει ἐπηρεάσει γλωσσολογικές θεωρίες μέσα στόν Εὐρωπαϊκὸ χῶρο, ὅπως ἡ θεωρία τοῦ ἄγγλου γλωσσολόγου Halliday, καί πρόσφατα βρῆκε ἀπήχηση καί στὴν ἐργασία πολλῶν Ἀμερικανῶν γλωσσολόγων ὁπαδῶν τῆς μετασχηματιστικῆς θεωρίας.² Ἡ θεωρία τῆς FSP τονίζει ὅτι ἡ γλώσσα δὲν εἶναι μόνον ὄργανο σκέψης ἀλλὰ καί ὄργανο ἐπικοινωνίας: οἱ περισσότερες προτάσεις βρίσκονται συνυφασμένες μέσα σὲ κάποιον διάλογο ἢ κάποιον κείμενο. Καί γιὰ νά ὑπάρχει συνοχή ἀνάμεσα στίς προτάσεις πρέπει καθεμιά νά περιέχει ἐκτός ἀπὸ τὰ στοιχεῖα-φορεῖς τῆς νέας πληροφορίας καί στοιχεῖα πού τὴ συνδέουν μέ τὴν προηγούμενη ἢ τίς προηγούμενες προτάσεις. Οἱ περισσότερες δηλ. προτάσεις ἀποτελοῦνται ἀπὸ δύο μέρη, τὸ γνωστὸ (old information) καί τὸ νέο (new information).

Μιὰ δευτέρη παρατήρηση εἶναι ὅτι στίς περισσότερες προτάσεις διακρίνουμε αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος, τὸ *θέμα* (theme, topic), καί αὐτὸ πού λέγεται γιὰ τὸ θέμα, τὸ *σχόλιο* (rheme, comment). Συνήθως τὸ *γνωστὸ* συμπίπτει μέ, ἢ περιέχει τὸ, *θέμα*, ἐνῶ τὸ *νέο* ἐκφράζει τὸ *σχόλιο*.³ Ἡ ἀνάλυση μιᾶς πρότασης σὲ *θέμα-σχόλιο* καί *γνωστὸ-νέο* γίνεται στό *πραγματολογικὸ ἐπίπεδο* πού εἶναι ἀνεξάρτητο καί ἀπὸ τὸ καθαρὰ συντακτικὸ καί ἀπὸ τὸ καθαρὰ σημασιολογικὸ.

Τέλος, ἡ θεωρία τῆς FSP παρατηρεῖ ὅτι ἡ διάταξη τῶν ὄρων εἶναι τέτοια ὥστε ἀπὸ τὸ πιὸ γνωστὸ νά προχωροῦμε στό πιὸ νέο καί, ἀφοῦ *γνωστὸ* καί *θέμα*, ὅπως εἶδαμε, συχνὰ συμπίπτουν, οἱ προτάσεις συνήθως ἀρχίζουν μέ τὸ *θέμα* καί τελειώνουν μέ τὸ *σχόλιο*. Τὸ πιὸ συνηθισμένο δηλ. σχῆμα στίς προτάσεις εἶναι:

Ἡ σειρά αὐτὴ ἀντιπροσωπεύει τὴν πιὸ φυσικὴ, ἀντικειμενικὴ καί συναισθηματικὰ πιὸ οὐδέτερη παρουσίαση τοῦ περιεχομένου τῆς πρότασης, καί συνοδεύεται ἀπὸ τὴν πιὸ οὐδέτερη ἐπιτόνηση. Ὁ κανόνας αὐτός μπορεῖ νά παραβιάζεται, καί τὸ *σχόλιο* νά

¹ Μεταξὺ τῶν πιὸ γνωστῶν ὁπαδῶν τῆς λειτουργικῆς θεωρίας τῆς Πράγας εἶναι οἱ Τσεχοσλοβάκοι Daneš καί Firbas, καί ὁ ἀμερικανὸς Garvin.

² Ὁ πιὸ θερμὸς σύγχρονος ὑποστηρικτῆς τῆς θεωρίας τῆς FSP στὴν Ἀμερική εἶναι ὁ S. Kuno, ἀλλὰ καί ἄλλοι μετασχηματιστικοὶ γλωσσολόγοι τὴν ἔχουν ἀσπασθεῖ σὲ κάποιον βαθμό. Τὸ 1975, μάλιστα, τὸ ἐτήσιο συνέδριο τοῦ γλωσσολογικοῦ συλλόγου τοῦ Σικάγου ἦταν ἀφιερωμένο στὴ Λειτουργικὴ θεωρία καί πολλὲς ἀπὸ τίς ἐργασίες ἦταν φανερά ἐπηρεασμένες ἀπὸ τὴ θεωρία τῆς Πράγας. Ἀξίζει ἀκόμη νά σημειωθεῖ ὅτι καί ὁ Chomsky ἔχει ἀναγνωρίσει σὰν δομικὰ στοιχεῖα τίς ἔννοιες topic καί focus πού εἶναι σχεδὸν παράλληλες μέ τίς ἔννοιες *θέμα* καί *κέντρο σχόλιου* τῆς FSP.

³ Γιὰ τὴ χρήση ἑνὸς νέου *θέματος* (δηλ. *θέματος* πού εἶναι νέο πληροφοριακὸ στοιχεῖο), βλ. Kazazis and Pentheroudakis 1976.

προηγείται τοῦ *θέματος*, ἀλλά ὄχι χωρίς συνέπειες: ἡ διάταξη αὐτή, *σχόλιο-θέμα*, θεωρεῖται λιγότερο φυσική καί συναισθηματικά πιό μαρκαρισμένη, ὅπως δείχνει καί ἡ ἐμφατική ἐπιτόνιση, πού συνοδεύει τὸ *σχόλιο* στίς περιπτώσεις αὐτές. Π.χ. στήν ἐρώτηση «Τί ἔκανε ὁ Γιάννης;» τὴν πιό φυσική καί ἐπιτονικά πιό οὐδέτερη ἀπάντηση δίνει ἡ πρόταση 1., ὅπου τὸ *θέμα*, «ὁ Γιάννης», ἀκολουθεῖται ἀπὸ τὸ *σχόλιο*, «φίλησε τὴ Μαρία». Ἐνῶ ἡ πρόταση 4., πού προτάσσει τὸ *σχόλιο*, δίνει μιὰ συναισθηματικά πιό μαρκαρισμένη ἀπάντηση στήν ἴδια ἐρώτηση: τὸ *σχόλιο* στήν ἀρχὴ τῆς πρότασης ἐκφράζει κάποια ἐκπληξη ἢ θαυμασμό γι' αὐτὸ καί συνοδεύεται ἀπὸ ἐμφατική ἐπιτόνιση.

Ἀπὸ τὴ σύντομη αὐτὴ παρουσίαση τῆς θεωρίας τῆς FSP βλέπουμε ὅτι πραγματολογικοὶ παράγοντες ἔχουν μεγάλη ἐπίδραση στὴ διάταξη τῶν δρων μέσα στήν πρόταση. Εἶναι φυσικὸ λοιπὸν μιὰ μελέτη πού ἀφορᾷ τὴ βασικὴ σειρά τῶν δρων νὰ μὴ μπορεῖ νὰ ἀγνοήσει τοὺς παράγοντες αὐτούς.

Ἄς ἐπανεέλθουμε τώρα στὸ ἀρχικὸ ἐρώτημα, ἂν ἡ βασικὴ σειρά στήν Ἑλληνικὴ εἶναι ΥΡΑ. Πρῶτα - πρῶτα πρέπει νὰ διευκρινίσουμε τί ἐννοοῦμε μὲ τὸν δρο 'βασικὴ σειρά'. Μέσα στὰ πλαίσια τῆς μετασχηματιστικῆς θεωρίας 'βασικὴ' θεωρεῖται ἡ σειρά τῶν δρων στὴ βαθιὰ δομῆ⁴. Καί ἐπειδὴ ἡ βαθιὰ δομὴ ἀνήκει στὸ ἐπίπεδο τῆς σύνταξης, γιὰ νὰ ἐξακριβώσουμε ποιά εἶναι ἡ βασικὴ συντακτικὴ σειρά στήν Ἑλληνικὴ πρέπει νὰ ἐξετάσουμε προτάσεις πού κατὰ τὸ δυνατό δὲ βρίσκονται κάτω ἀπὸ πραγματολογικὲς πιέσεις· προτάσεις δηλ. πού ἀποτελοῦν στὸ σύνολό τους καινούργια πληροφορία, καί ἔτσι δὲν προϋποθέτουν ἀνάλογα συμφραζόμενα, οὔτε καί ἐμφανίζουν τὴν τομὴ *γνωστὸ-νέο* ἢ *θέμα-σχόλιο*.

Τέτοιου εἶδους προτάσεις μποροῦμε νὰ ἀναζητήσουμε σὲ διάφορες περιπτώσεις:

A) Στὴν εἰσαγωγὴ μιᾶς θεματικῆς ἐνότητας, καί εἰδικότερα μιᾶς ἱστορίας ἢ ἐνὸς παραμυθιοῦ:

- (i) Μιὰ φορὰ ἦταν ἓνας βασιλιάς.
- (ii) Ζοῦσαν κάποτε τρεῖς ἀδερφές.

κτλ.

Στίς προτάσεις αὐτές, πού δὲν περιέχουν *θέμα*, ἀφοῦ σκοπὸς τους εἶναι ἀκριβῶς νὰ εἰσαγάγουν κάποιο θέμα, ἡ σειρά τῶν δρων εἶναι ΡΥ, καί ὄχι ΥΡ.

B) Μιὰ δευτέρη περίπτωση χρήσης προτάσεων χωρίς *θέμα* εἶναι ἡ ἐξῆς:

- Τὰ ἴμαθες τὰ νέα; (i) Ἦγινε σεισμὸς στὴ Θεσσαλονίκη
*Σεισμὸς ἔγινε στὴ Θεσσαλονίκη.
- (ii) Ἦπιασε φωτιά στὸ ἐργοστάσιο.
*Φωτιά ἔπιασε στὸ ἐργοστάσιο.
- (iii) Γκρεμίστηκε μιὰ πολυκατοικία.
? Μιὰ πολυκατοικία γκρεμίστηκε.
- (iv) Ἦρθε μιὰ κυρία καί ζητοῦσε τὸ Γιάννη.
? Μιὰ κυρία ἦρθε καί ζητοῦσε τὸ Γιάννη.

κτλ.

Στίς προτάσεις αὐτές, πού ἐκφράζουν στὸ σύνολό τους νέα πληροφορία, ἡ σειρά εἶναι ΡΥ. Κι ἀκόμη, στίς δυὸ πρῶτες προτάσεις ἡ σειρά ΥΡ δὲν εἶναι κἀν δυνατὴ, γιὰ τὴν ὑποκείμενα, «σεισμὸς» καί «φωτιά», εἶναι 'ἀόριστα' καί 'μὴ ἀναφορικά', καί οὐσιαστικά

⁴ Γιὰ τὸν δρο βαθιὰ δομῆ, βλ. Chomsky 1965.

μὲ τέτοια χαρακτηριστικά δὲν μποροῦν νὰ ἔχουν ρόλο *θέματος*. Ἡ ἀδυναμία αὐτῶν τῶν οὐσιαστικῶν νὰ θεματοποιηθοῦν ἐξηγεῖται γιὰτί προτάσεις πού τὰ τοποθετοῦν στήν ἀρχή ἐμφανίζονται ἀνώμαλες. Στίς δυὸ τελευταῖες περιπτώσεις ἡ πιὸ φυσική σειρά εἶναι καὶ πάλι ΡΥΑ, ἐνῶ οἱ προτάσεις γίνονται λιγότερο φυσικές, ἀλλὰ ὄχι ἀνώμαλες, ὅπως πρὶν, μὲ τὴν τοποθέτηση τοῦ ὑποκειμένου στήν ἀρχική θέση, γιὰτί παρὰ τὴν ἀοριστία τῆς ἢ ὀνομαστικῆς τοῦ φράσης διατηρεῖ τὴ δυνατότητα ἀναφορᾶς.

Ἀπὸ τίς προτάσεις (Β) βλέπουμε καὶ πάλι ὅτι γιὰ νὰ τοποθετηθεῖ ἓνα οὐσιαστικὸ σὲ πρώτη θέση δὲν εἶναι ἀρκετὸ τὸ γεγονός ὅτι εἶναι ὑποκείμενο. Ἄν τώρα συγκρίνουμε τίς ἑλληνικές προτάσεις μὲ τίς ἀντίστοιχές τους στὰ Ἀγγλικά, θὰ δοῦμε ὅτι ἐκεῖ τὸ συντακτικὸ ὑποκείμενο τοποθετεῖται πρὶν ἀπὸ τὸ ρῆμα· πβ.

- (Β) (i) An earthquake took place in Salonika
*Took place an earthquake in Salonika
κτλ.

Καὶ αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ἀρχική θέση ἐξυπηρετεῖ συντακτικὴς ἀνάγκες στήν Ἀγγλικὴ γλώσσα, πράγμα πού δὲ φαίνεται νὰ ἰσχύει γιὰ τὴν ἑλληνική.

(Γ) Ἄς δοῦμε τώρα καὶ μιὰ ἄλλη σειρά παραδειγμάτων:

- Τὰ μαθεῖς τὰ νέα; (i) Ἐφυγε ὁ Γιάννης.
ἦ: Ὁ Γιάννης ἔφυγε.
(ii) Ἦρθε ἡ Ἐλένη.
ἦ: Ἡ Ἐλένη ἦρθε.
(iii) Γύρισε ὁ ξάδερφός μου ἀπὸ τὴν Ἀμερική.
ἦ: Ὁ ξάδερφός μου γύρισε ἀπὸ τὴν Ἀμερική.
(iv) Ἀρραβωνιάστηκε ἡ Μαρία.
ἦ: Ἡ Μαρία ἀρραβωνιάστηκε.
κτλ.

Ἐδῶ καὶ οἱ δυὸ σειρές, ΡΥ καὶ ΥΡ, εἶναι ἀποδεκτές. Τὸ περιβάλλον ἐπιτρέπει νὰ παρουσιαστεῖ ἡ πρόταση χωρὶς *θέμα*, καὶ αὐτὸ ἀποδίδεται μὲ τὴν σειρά ΡΥ, πού, κατὰ τὴν γνώμη μου, εἶναι καὶ ἡ πιὸ φυσική. Τὸ γεγονός πάλι ὅτι, ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, ἐπιτρέπεται καὶ ἡ σειρά ΥΡ μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ στήν πραγματολογικὴ πίεση πού θέλει τὰ 'συγκεκριμένα' καὶ 'ἀναφορικά' ὑποκείμενα νὰ ληφθοῦν σὰν *θέματα*.

Δ) Ἄς ἐξετάσουμε τέλος προτάσεις μὲ μεταβατικὰ ρήματα:

- Τὰ μαθεῖς τὰ νέα; (i) Παράτησε ὁ Γιάννης τὴ Μαρία.
ἦ: Ὁ Γιάννης παράτησε τὴ Μαρία.
(ii) Ἀγόρασε ὁ Γιάννης αὐτοκίνητο.
ἦ: Ὁ Γιάννης ἀγόρασε αὐτοκίνητο.
(iii) Κέρδισε ὁ Γιάννης τὸ προπὸ.
ἦ: Ὁ Γιάννης κέρδισε τὸ προπὸ.

Καὶ στὰ καλὰ καθούμενα, (iv) Παίρνει ὁ Γιάννης τὴ Μαρία καὶ φεύγουν.

- ἦ: Ὁ Γιάννης παίρνει τὴ Μαρία καὶ φεύγουν.
κτλ.

Ἐδῶ παρατηροῦμε ὅτι καὶ πάλι καὶ οἱ δυὸ σειρές, ΡΥΑ καὶ ΥΡΑ, εἶναι δεκτές. Ἀλλὰ, ὅπως καὶ στίς προτάσεις (Γ), καὶ ἐδῶ ἡ διάταξη ΡΥΑ παρουσιάζει τὸ περιεχόμενον τῆς πρότασης στὸ σύνολό του σὰν νέα πληροφορία, καὶ δὲν ἐπιτρέπει τομὴ σὲ *θέμα* καὶ *σχόλιο*, ἐνῶ, ἀντίθετα, ἡ διάταξη ΥΡΑ δίνει στὸ ἴδιο σημασιολογικὸ περιεχόμενον διαφορετικὴ παρουσίαση: τὸ Υ λειτουργεῖ σὰν *θέμα*, καὶ ἡ ὅλη πρόταση τέμνεται σὲ

θέμα και *σχόλιο*. Ἡ σειρά ΥΡΑ μπορεί λοιπὸν νὰ ἐξηγηθεῖ πραγματολογικά: τὸ οὐσιαστικὸ «ὁ Γιάννης» καὶ «ὀριστικὸ» καὶ «ἀναφορικὸ» εἶναι, ἐνῶ μὲ τὴ χρήση τοῦ ἄρθρου στὴν ἀναφορικὴ ἔκφραση «ὁ Γιάννης», ὁ ὁμιλητὴς ὑποθέτει ὅτι τὸ πρόσωπο στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται εἶναι γνωστὸ καὶ στὸν ἀκροατὴ· τίποτε λοιπὸν δὲν ἐμποδίζει τὴν ὀνοματικὴ φράση τοῦ ὑποκειμένου νὰ λειτουργήσῃ σὰν *θέμα* στὴν πρόταση, καὶ εἶναι ἀκριβῶς ἡ τοποθέτησή του στὴν ἀρχικὴ θέση ποὺ τὸ συνδέει μ' αὐτὴ τὴ λειτουργία: πβ. τὴν ἀπουσία θέματος στὰ παραδείγματα (Δ) ποὺ δὲν ἐμφανίζουν σὲ ἀρχικὴ θέση τὸ ὑποκειμένον τους.

Ἀπὸ τὴν ἐξέταση καὶ τὴ σύγκριση τῶν προτάσεων στίς ἐνότητες (Α), (Β), (Γ) καὶ (Δ) βλέπουμε τὰ ἑξῆς:

1. Ἡ (συντακτικὴ) ιδιότητά του σὰν «ὑποκείμενο» δὲν ἐπαρκεῖ γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν τοποθέτηση ἐνὸς οὐσιαστικοῦ σὲ πρώτη θέση.

2. Ὅσο πιὸ «συγκεκριμένο» καὶ «ἀναφορικὸ» εἶναι τὸ ὑποκείμενο, τόσο πιὸ πιθανὸ εἶναι νὰ κατέχει τὴν ἀρχικὴ θέση. Καὶ ἐπειδὴ τὰ χαρακτηριστικὰ «συγκεκριμένο» καὶ «ἀναφορικὸ» εἶναι ιδιότητες ποὺ πρέπει νὰ συγκεντρώνῃ τὸ *θέμα* μιᾶς πρότασης (: εἶναι ἀφύσικο νὰ κάνουμε *σχόλιο* γιὰ κάτι μὴ συγκεκριμένο καὶ χωρὶς ἀντικείμενο ἀναφορᾶς), μπορούμε νὰ προτείνουμε ὅτι ἡ ἀρχικὴ θέση συνδέεται περισσότερο μὲ τὴν πραγματολογικὴ λειτουργία τοῦ *θέματος* καὶ λιγότερο μὲ τὴ συντακτικὴ λειτουργία τοῦ ὑποκειμένου. Στὴ συζήτηση ποὺ ἀκολουθεῖ θὰ παρουσιάσω καὶ ἄλλες μαρτυρίες ποὺ ἐνισχύουν αὐτὴ τὴ θέση.

*Ὡς φανταστοῦμε ἓνα ἀπόσπασμα διαλόγου σὰν αὐτὸ ποὺ ἀκολουθεῖ:

— Στὸ πάρτυ χθὲς ἔγινε μεγάλο κέφι καὶ τὰ ἀγόρια ἄρχισαν νὰ φιλοῦν τὰ κορίτσια. Ὁ Νίκος φίλησε τὴν Ἑλένη, ὁ Γιώργος φίλησε τὴν Πόπη...

— Καὶ τὴ Μαρία ποιὸς τὴ φίλησε;

5. — (i) Τὴ Μαρία τὴ φίλησε ὁ Γιάννης.

(ii) Αὐτὴ τὴ φίλησε ὁ Γιάννης.

(iii) Τὴ φίλησε ὁ Γιάννης.

(iv) Ὁ Γιάννης.

(v) Ὁ ΓΙΑΝΝΗΣ τὴ φίλησε τὴ Μαρία.

*(vi) Ὁ Γιάννης φίλησε τὴ Μαρία.

*(vii) Φίλησε τὴ Μαρία ὁ Γιάννης.

*(viii) ΤΗ ΜΑΡΙΑ φίλησε ὁ Γιάννης.

*(ix) Τὴ Μαρία φίλησε ὁ Γιάννης.

*(x) ΤΗ ΜΑΡΙΑ τὴ φίλησε ὁ Γιάννης.

Ἡ ἐρώτηση, μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἐκφράζεται (: πρόταξη τῆς ὀνοματικῆς φράσης τοῦ ἀντικειμένου), ὄχι μόνο μᾶς ὀδηγεῖ νὰ ἐρμηνεύσουμε τὸ ἄμεσο ἀντικείμενο τῆς πρότασης σὰν *θέμα*, ἀλλὰ καὶ περιορίζει σημαντικὰ τὶς δυνατὲς ἀποδεκτὲς ἀπαντήσεις στίς προτάσεις ἐκεῖνες ποὺ μοιράζονται μαζί της τὸ ἴδιο *θέμα*. Οἱ προτάσεις 5(i)-(v) εἶναι ἀποδεκτὲς σὰν ἀπαντήσεις γιὰ τὴν ἐρώτηση, διότι διατηροῦν τὴν ἴδια θεματικὴ δομὴ μὲ τὴν ἐρώτηση. Ἡ 5(i) ἔχει οὐδέτερη ἐπιτόνιση καὶ ἐκφράζει τὸ *θέμα*, «τὴ Μαρία», στὴν ἀρχικὴ θέση. Ἡ 5(ii) ἀκολουθεῖ τὴν ἴδια ἐπιτόνιση καὶ διάταξη, ἀλλὰ ἔχει ἀντικαταστήσει τὸ *θέμα*, ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι «γνωστὸ» στοιχεῖο, μὲ ἀντωνυμία. Ἡ 5(iii) παραλείπει τὸ *θέμα* καὶ ἡ 5(iv) ἀποσιωπεῖ ὅλο τὸ γνωστὸ μέρος τῆς ἀρχικῆς ἀπάντησης, δίνοντας μόνον τὸ μέρος ποὺ μεταφέρει τὴ νέα πληροφορία. Γενικὰ ἡ παράλειψη τοῦ γνωστοῦ μέρους ἐπιτρέπεται ἰδιαίτερα ὅταν ἡ ἀπάντηση ἀκολουθεῖ ἀμέσως τὴν ἐρώτηση· αὐτὸ ποὺ δὲν μπορεί νὰ

παραλειφθεῖ εἶναι τὸ νέο στοιχεῖο. Ἡ 5(v) εἶναι σωστή ἀπάντηση, ἂν καὶ ἔχει τὸ *θέμα* μετὰ τὸ σχόλιο, ἀντίθετα μὲ τὶς μέχρι τώρα παρατηρήσεις μου γιὰ τὴ λειτουργία τῆς ἀρχικῆς θέσης στὴν πρόταση. Ἡ ἀνωμαλία εἶναι φαινομενικὴ ὅμως καὶ ἐξηγεῖται εὐκολὰ ἂν κανεῖς παρατηρήσει ὅτι τὸ στοιχεῖο «Ο ΓΙΑΝΝΗΣ», ποὺ φέρνει νέα πληροφορία, συνοδεύεται ἀπὸ ἐμφατικὸ τονισμό· καὶ αὐτὸ δείχνει ὅτι ἀποτελεῖ μαρκαρισμένο, ἐμφατικὸ *σχόλιο*, καὶ ὄχι *θέμα*. Ἡ 5(v) λοιπὸν δὲν ἀντικρούει τὴν ἐρμηνεία μας γιὰ τὴν ἀρχικὴ θέση, ἀλλὰ μᾶλλον δείχνει πὼς σ' αὐτὴ τῇ θέσει μπορεῖ νὰ ἀνατίθεται καὶ μιὰ δευτέρη (πραγματολογικὴ) λειτουργία: νὰ ἐκφράζει ἐμφατικὰ τὸ στοιχεῖο ποὺ τὴν κατέχει, ἐφόσον αὐτὸ δὲν ἔχει ρόλο *θέματος*.

Ἄπ' τὴν ἄλλη μεριά, οἱ προτάσεις 5(vi)-(x) εἶναι ὅλες ἀκατάλληλες σὰν ἀπαντήσεις στὴ συγκεκριμένη μας ἐρώτηση, ἐνῶ ἡ 5(x) εἶναι ἀνώμαλη σὲ ὅποιοδήποτε περιβάλλον. Οἱ 5(vi) καὶ (vii) δὲ συμμορφώνονται μὲ τὴ θεματικὴ δομὴ τῆς ἐρώτησης ποὺ ἀπαντοῦν, γιὰτι, ἐνῶ ἔχουν οὐδέτερη ἐπιτόνιση, δὲν προτάσσουν τὸ *θέμα*. Ἡ 5(viii) ἀρχίζει κανονικά, μὲ τὸ θεματικὸ στοιχεῖο, ἀλλὰ ὁ ἐμφατικὸς τονισμὸς τὸ παρουσιάζει σὰν μαρκαρισμένο *σχόλιο*, κι ὄχι σὰν *θέμα* (πβ. τὶς παρατηρήσεις μας γιὰ τὴν 5(v) πιὸ πάνω). Ἀλλὰ ἡ ἀνωμαλία τῆς 5(ix) μοιάζει ἀνεξήγητη: ἡ πρόταση αὐτὴ ἔχει καὶ οὐδέτερη ἐπιτόνιση καὶ τὸ *θέμα* σὲ πρώτη θέση, κι ὅμως εἶναι ἀκατάλληλη σὰν ἀπάντηση. Ἡ λύση ἐδῶ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στὴν εἰδικὴ χρῆση ποὺ ἔχουν οἱ κλιτικὲς ἀντικειμενικὲς ἀντωνυμίες στὰ Νέα Ἑλληνικά. Ὅπως ἔχω δεῖξει σὲ προηγούμενες μελέτες⁵, δταν ἕνα ἀντικείμενο μιᾶς πρότασης λειτουργεῖ σὰν *θέμα*, πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ συνοδεύεται ἀπὸ τὴν κλιτικὴ του ἀντωνυμία, ἐνῶ ἀντίθετα δταν ἕνα ἀντικείμενο ἀποτελεῖ *σχόλιο*, δὲν μπορεῖ νὰ συνδυαστεῖ μὲ τὴν παρουσία τῆς κλιτικῆς ἀντωνυμίας. Τέτοιου εἶδους ἀνωμαλία ἔχουμε στὴν πρόταση 5(x): ὁ ἐμφατικὸς τονισμὸς στὸ στοιχεῖο «ΤΗ ΜΑΡΙΑ» τὸ μαρκάρει σὰν *σχόλιο*, ἐνῶ ἄπ' τὴν ἄλλη μεριά ἡ παρουσία τοῦ κλιτικοῦ τὸ πιέζει νὰ ἐρμηνευθεῖ σὰν *θέμα*. Ἡ πρόταση αὐτὴ δηλ. κάνει ταυτόχρονα χρῆση δυὸ μέσων, καὶ ἐμφατικοῦ τονισμοῦ καὶ κλιτικοῦ, ποὺ μαρκάρουν μὲ συγκρουόμενες λειτουργίες τὸ ἴδιο στοιχεῖο σὰν *σχόλιο* καὶ σὰν *θέμα* ἀντίστοιχα, γι' αὐτὸ καὶ δὲν εἶναι ἀποδεκτὴ μὲ ὅποιαδήποτε ἐρμηνεία.

Δυστυχῶς ὁ χρόνος ποὺ ἔχω στὴ διάθεσή μου δὲ μοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἀσχοληθῶ ἐδῶ καὶ μὲ ἄλλα παραδείγματα, γιὰ νὰ ἐξαντλήσω τὴν ποικιλία σὲ θεματικὲς δομές. Ὡστόσο, νομίζω ὅτι καὶ μόνο ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ διαλόγου ποῦ εἶδαμε μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι δταν τὰ συμφραζόμενα (π.χ. μιὰ ἐρώτηση μὲ θεματοποίηση ἐνὸς ὄρου τῆς) πιέζουν ἕναν ὄρο μιᾶς πρότασης νὰ ληφθεῖ σὰν *θέμα*, σὲ ἀπαντήσεις μὲ οὐδέτερη ἐπιτόνιση ὁ ὄρος αὐτὸς κατέχει τὴν ἀρχικὴ θέση, ἄσχετα μὲ τὸ ποιὸς εἶναι ὁ συντακτικὸς του ρόλος. Στὸ παράδειγμά μας τὸ *θέμα* ἦταν ἡ φράση τοῦ ἀντικειμένου καὶ ὄχι τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν τὴν ἐμπόδισε νὰ πάρει τὴν ἀρχικὴ θέση στίς ἀμαρκάριστες κατὰ τὰ ἄλλα ἀπαντήσεις. Ἐπομένως ὁ (συντακτικὸς) χαρακτηρισμὸς 'ὑποκείμενο' δὲν εἶναι μὲ κανένα τρόπο ἀναγκαία προϋπόθεση γιὰ τὴν τοποθέτηση ἐνὸς οὐσιαστικοῦ στὴν πρώτη θέση. Καὶ τὸ συμπέρασμα αὐτὸ ἐναρμονίζεται ἀπόλυτα μὲ τὴν ὑπόθεσή μας ὅτι ἡ σειρά ΥΡΑ δὲν εἶναι ἡ βασικὴ συντακτικὴ σειρά, ἀλλὰ ἀποτέλεσμα τοῦ κανόνα τῆς θεματοποίησης ποὺ συμβαίνει στὴν περίπτωσή αὐτὴ νὰ ἐφαρμόζεται

⁵ Γιὰ τὴ χρῆση τῶν κλιτικῶν καὶ τῆ συντακτικὴ τους ἀνάλυση, βλ. ἀντίστοιχα Warburton 1975 καὶ Warburton 1977.

στο ύποκειμενο της πρότασης.

Ἡ υπόθεσή μας αὐτὴ ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὶς ἴδιες τὴς τὶς προβλέψεις. Ἔτσι:

1. Ἄν μιὰ ὀνοματικὴ φράση δὲ συγκεντρώνει τὰ χαρακτηριστικὰ πὺ εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ τὴν (πραγματολογικὴ) ἐρμηνεία τῆς σάν θέμα, τότε, σύμφωνα μὲ δσα ἔχουμε δεχθεῖ, ἀποκλείεται νὰ βρεθεῖ σὲ ἀρχικὴ θέση, ἀκόμη καὶ στίς προτάσεις ἐκεῖνες πὺ ἔχει τὸ ρόλο ὑποκειμένου. Ἡ πρόβλεψη αὐτὴ ἐπαληθεύεται ἀπὸ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἀοριστολογικοῦ ποσοτικοῦ δείκτη 'κανεῖς', ὅπως δείχνουν τὰ παραδείγματα 6(i) καὶ 6(ii).

6. (i) *Κανεῖς δὲν ἦρθε (ἐνῶ: ΚΑΝΕΙΣ - κάποιος δὲν ἦρθε)

(ii) Δὲν ἦρθε κανεῖς (ἐπίσης: Δὲν ἦρθε ΚΑΝΕΙΣ - κάποιος)

Εἶναι φανερό ὅτι ἡ ἀνωμαλία στὸ 6(i) μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ἂν πάrouμε ὑπόψη μας δυὸ σημεῖα. (α) Τὸ ἀοριστολογικὸ «κανεῖς» ἔχει τὰ χαρακτηριστικὰ 'μὴ ἀναφορικὸ' καὶ 'μὴ συγκεκριμένο' καὶ (β) ἓνα λεξιλογικὸ στοιχεῖο δὲν μπορεῖ, ὅπως εἶδαμε καὶ πιὸ πάνω, νὰ κατέχει θέση θέματος, καὶ νὰ συνδέεται μὲ κάποιον σχόλιο, ὅταν εἶναι 'μὴ ἀναφορικὸ'. Μὲ βάση τώρα τὴν ὑπόθεσή μας ὅτι ἡ ἀρχικὴ θέση εἶναι θέση θέματος καὶ ὄχι 'βασικὴ' θέση ὑποκειμένου, ἐξηγεῖται ἄμεσα καὶ μὲ φυσικὸ τρόπο ἡ κατὰ τὰ ἄλλα περιέργη ἀνωμαλία στὴν 6(i): τὸ «κανεῖς» εἶναι ἀναμφίβολα τὸ ὑποκειμενο στὴν πρόταση 6(i), ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι θέμα (ἀντίθετα μὲ τὰ «κάποιος» καὶ «ΚΑΝΕΙΣ», πὺ δὲ φαίνεται νὰ συμμερίζονται τὰ χαρακτηριστικὰ 'μὴ συγκεκριμένο' καὶ 'μὴ ἀναφορικὸ' τοῦ «κανεῖς»), κι ἔτσι ἀποκλείεται ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ θέση. Ἡ ἀρχικὴ λοιπὸν θέση στὰ Νέα Ἑλληνικὰ εἶναι θέση θέματος, ὄχι ὑποκειμένου.

2. Μιὰ ἄλλη πρόβλεψη τῆς θεωρίας μας εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθη: Ἄν ὑπάρχουν συντακτικὰ περιβάλλοντα πὺ ἀποκλείουν θεματοποίηση γιὰ ὅποιονδήποτε ὄρο μιᾶς πρότασης, τότε καὶ ἡ σειρά ΥΡΑ πρέπει νὰ ἀποκλείεται ἀπὸ τὰ περιβάλλοντα αὐτά, ἀφοῦ δεχόμεστε ὅτι προέρχεται ἀπὸ θεματοποίηση τοῦ ὑποκειμένου. Οἱ χρονικοὶ περιορισμοὶ δὲ μοῦ ἐπιτρέπουν νὰ ἐξετάσω ἐδῶ διεξοδικὰ ὄλα τὰ σχετικὰ συντακτικὰ περιβάλλοντα. Θὰ περιοριστῶ λοιπὸν στὴ σύγκριση τριῶν εἰδῶν ἐξαρτημένων προτάσεων, δηλ. συμπληρωματικῶν προτάσεων πὺ εἰσάγονται μὲ τὸ «πὺ», συμπληρωματικῶν προτάσεων πὺ εἰσάγονται μὲ τὸ «νὰ», καὶ τελικῶν ἐπιρρηματικῶν προτάσεων.

7. (i) Ἐέρω πὺς τὴ φίλησε ὁ Γιάννης τὴ Μαρία.

(ii) Ἐέρω πὺς τὴ Μαρία τὴ φίλησε ὁ Γιάννης.

(iii) Ἐέρω πὺς ὁ Γιάννης φίλησε τὴ Μαρία.

8. (i) Θέλω νὰ φιλήσει ὁ Γιάννης τὴ Μαρία.

(ii) Θέλω τὴ Μαρία νὰ τὴ φιλήσει ὁ Γιάννης.

(iii) Θέλω ὁ Γιάννης νὰ φιλήσει τὴ Μαρία.

9. Κάλεσα ὄλους τοὺς μαθητὲς μου (i) γιὰ νὰ γνωρίσει ὁ Γιάννης τὴ Μαρία.

* (ii) γιὰ τὴ Μαρία νὰ — νὰ τὴ Μαρία — τὴ γνωρίσει ὁ Γιάννης.

* (iii) γιὰ — ὁ Γιάννης νὰ — νὰ ὁ Γιάννης — γνωρίσει τὴ Μαρία.

Ἄν συγκρίνουμε τὶς ἐξαρτημένες προτάσεις στὰ 7 καὶ 8 (καὶ φυσικὰ ὄλες τὶς ἀντίστοιχες ἀνεξάρτητες) μὲ τὶς ἐξαρτημένες προτάσεις τοῦ 9., θὰ δοῦμε ὅτι ὑπάρχει μιὰ ἀσυμμετρία: στὰ 7. καὶ 8. ἡ σειρά ΥΡΑ ἐπιτρέπεται, ἐνῶ στὸ 9. δὲν ἐπιτρέπεται. Ἐξάλλου βλέπουμε ὅτι τὰ περιβάλλοντα πὺ ἐπιτρέπουν τὴν ΥΡΑ ἐπιτρέπουν καὶ θεματοποίηση τοῦ ἀντικειμένου· ἐνῶ τὰ περιβάλλοντα πὺ ἀποκλείουν θεματοποίηση ἀντικειμένου

άποκλείουν και τή σειρά ΥΡΑ. Ή άσυμμετρία λοιπόν άνάμεσα στα 7-8 και 9 είναι ίσχυρη μαρτυρία ότι ή πρώτη θέση είναι θέση θέματος, και ότι ή σειρά ΥΡΑ παράγεται από θεματοποίηση ύποκειμένου.

Μέχρι τώρα ύποστηρίζαμε ότι ή ΥΡΑ δέν είναι ή βασική σειρά, αλλά δε δώσαμε άπάντηση στο έρώτημα ποιά είναι ή βασική σειρά στην Έλληνική. Πριν καταπιαστεί κανείς με τό θέμα αυτό πάντως πρέπει να έχει ύπόψη του τά εξής: Οί δυο πιο συχνές και μορφολογικά και έπιτονικά πιο ούδέτερες σειρές φαίνεται να είναι οί ΡΥΑ και ΥΡΑ, αλλά τά επιχειρήματα που παρουσιάσαμε πιο πάνω δείχνουν ότι από τίς δυο αυτές σειρές ή ΥΡΑ δέν είναι τελικά 'βασική' και πρέπει να άποδοθεί σέ θεματοποίηση ύποκειμένου. Αυτό τό συμπέρασμα αφήνει στο πρόβλημα τής βασικής σειράς των δρων δυο πιθανές λύσεις:

(Α) Βασική σειρά είναι ή ΡΥΑ, άφου από τίς δυο πιο ούδέτερες και πιο άμαρκάριστες σειρές αυτή είναι ή πιο βασική, ή

(Β) Δέν ύπάρχει τελικά βασική συντακτική σειρά των δρων στα Νέα Έλληνικά, και όλες οί παραλλαγές παράγονται με κανόνες που είναι ευαίσθητοι στα συντακτικά χαρακτηριστικά των λεκτικών στοιχείων τής πρότασης, και στα συντακτικά και πραγματολογικά στοιχεία του περιβάλλοντος. Κι άκόμη, πρέπει να ύπάρχει κάποια κλιμάκωση στο βάθος του μαρκαρίσματος των διαφόρων παραλλαγών στη διάταξη των δρων. Έτσι ή πιο ούδέτερη και λιγότερο μαρκαρισμένη έπιτονικά, μορφολογικά και συντακτικά είναι και πάλι ή διάταξη ΡΥΑ, άκολουθεί ή ΥΡΑ, και μετά οί άλλες.

Πρέπει να τονίσουμε ότι οί έρμηνείες (Α) και (Β) των δεδομένων μας δέν είναι ίσοδύναμες. Συμφωνούν βέβαια στο ότι ή ΡΥΑ είναι πιο ούδέτερη σειρά από τίς άλλες, αλλά ένω ή (Α) θεωρεί τή σειρά αυτή σαν 'βασική' τής βαθιάς δομής, σαν άρχή τής ποικιλίας που έμφανίζει ή έπιφανειακή δομή, ή (Β) έρμηνεία δέν προτείνει καμιά σειρά σαν άρχική και 'βασική'. Για να άποφασίσει κανείς άνάμεσα στίς δυο αυτές έρμηνείες, χρειάζεται και άλλη έρευνα και τή μαρτυρία άλλων χαρακτηριστικών τής γλώσσας.

Ή πιο άμεση συμβολή τής εργασίας αυτής άφορά τό περιγραφικό επίπεδο: προτείνει ότι ή πιο ούδέτερη σειρά των δρων στη Νέα Έλληνική είναι ΡΥΑ, και όχι ΥΡΑ, όπως έχουν δεχτεί άλλες γλωσσολογικές αναλύσεις, καθώς και βιβλία γραμματικής και έγχειρίδια διδασκαλίας.

Άκόμη, γίνεται, νομίζω, έμμεσα τουλάχιστο, φανερό ότι ή εξέταση τής Έλληνικής γλώσσας από πραγματολογική σκοπιά μπορεί να ρίξει φώς στη λειτουργικότητα όρισμένων τυπικών στοιχείων τής γλώσσας, όπως ή σειρά των δρων, ή χρήση των κλιτικών άνωθυμίων, και ή άλληλοεξάρτησή τους με τήν έπιτόνιση. Ή κατανόηση του ρόλου τους έχει, πιστεύω, ιδιαίτερη άξία για τή διδασκαλία τής σωστής χρήσης των έκφραστικών δυνατοτήτων τής γλώσσας.

*Irene Philippaki-Warburton
Department of Linguistic Science
University of Reading
Whiteknights
Reading RG6 2AA
ENGLAND*

References

- Chomsky, N. (1965): *Aspects of the Theory of Syntax*. MIT Press, Cambridge, Mass.
- Daneš, F. (1964): 'A three level approach to syntax'. *TPL* 1, 225-234.
- Daneš, F. (1968): 'Some thoughts on the semantic structure of the sentence'. *Lingua* 21, 55-69.
- Daneš, F. (1970): 'One instance of Prague School Methodology: Functional analysis of utterance and text'. In Garvin, P. (ed.) *Method and Theory in Linguistics*. Mouton, The Hague, 132-46.
- Daneš, F. (1974): (Ed.) *Papers on Functional Sentence Perspective*. Mouton, The Hague.
- Firbas, J. (1959): 'Thoughts on the communicative function of the verb in English, German and Czech'. *BSE* 1, 39-63.
- Firbas, J. (1961): 'On communicative value of the Modern English Verb'. *BSE* 1, 79-100.
- Firbas, J. (1964): 'On defining Theme in Functional Sentence Analysis'. *TPL* 1, 267-80.
- Garvin, P. L. 'Czechoslovakia'. In Sebeok, T. (ed.) *Current Trends in Linguistics* 1, 499-511.
- Greenberg, J. (1963): 'Some universals of Grammar with particular reference to the order of meaningful elements'. In Greenberg, J. (ed.) *Universals of Language*. MIT Press, Cambridge, Mass. pp. 73-113.
- Halliday, M. A. K. (1967): 'Notes on Transitivity and Theme in English'. *JL* 3, 199-244.
- Kazakis K, J. Pentheroudakis (1976): 'Reduplication of indefinite direct objects in Albanian and Modern Greek' *Language* 52, No 2. 398-403.
- Kuno, S. (1972): 'Functional Sentence Perspective: a case study from Japanese and English. *Linguistic Inquiry* III, 269-390.
- Mathesius, V. (1928): 'On Linguistic Characterology with illustrations from Modern English', reprinted in Vachek (ed.) *A Prague Reader in Linguistics*. Indiana University Press, Bloomington. pp. 59-68.
- Warburton, I. P. (1975): 'The Passive in English and Greek'. *Foundations of Language*, 77-95.
- Warburton, I. P. (1977): 'Modern Greek clitic pronouns and the "surface structure" hypothesis'. *JL* 13, 153-368.